

KRAHV BOBRINSKI RAAMATUKOGU PÕLTSAMAAL

Larissa Petina

Eesti Rahvusraamatukogu

*Le Comte Alexis Grigorievitch
Bobrinsky,
1762 – 1813*

Eesti mõisad on viimastel aastatel saanud uurijate süvenenud tähelepanu osaliseks. Lisaks 1981. aastal ilmunud Eesti ala mõisate nimestikule¹ on praegu meie kasutuses terve rida härrastemajade ajaloole ja arhitektuurile pühendatud albumeid ja teatmeteoseid.²

Mõisakultuuri kohustuslikuks osaks olid raamatukogud. Kuid erinevalt kunagistest mõisahoonetest, millest paljud on säilinud peaaegu terviklikult, paljusid taastatakse või on juba taastatud, pole baltisaksa aadlike raamatukogudest kuigi palju järele jäänud. Eesti muuseumides ja raamatukogudes peaaegu polegi hoiul täielikult säilinud mõisaraamatukogusid.³ Paremalt juhul on tegemist osaga endistest kollektsioonidest, sagedamini vaid üksikute eksemplaridega. Endiste mõisaraamatukogude käsikirjalisi katalooge ja raamatunimestikke leidub samuti vähe, pealegi on neis raamatuid kirjeldatud tavaliselt mittetäielikult

¹ Eesti ala mõisate nimestik / koost. V. Naaber. Tallinn, 1981.

² Neuschhaffer, H. Schlösser und Herrenhäuser in Estland. Plön, 1993; Eesti mõisad / [Tekst. T. Rosenberg; teaduslikult toim. ja eess. T. Oja]. Tallinn, 1994; Maiste, J. Linnoissa kreivien : : Viron kartanoita ja kartanokulttuuria. Helsinki, 1995; Erastamine kui võimalus muinsuskaitseks Balti mõisate näite varal / A. Tenno, J. Maiste, H. B. Schmidt, W. Klitz. Tallinn, 1996; Hein, A. Palmse : ein Herrenhof in Estland. [Tallinn], 1996; Maiste, J. Eestimaa mõisad. Tallinn, 1996; Hein, A. Hüljatud mõisad : [Näituse kataloog, jaanuar – veebruar 1996]. Tallinn, 1996; Hein, A. Viron hylätty kartanot : Baltian katoavaa kartanokulttuuria. Helsinki, 1998; Hein, A. Viljandimaa mõisad. Viljandi, 1999. Uurijatele võivad kasulikud olla ka 18.–19. saj. trükiallikad Eesti mõisate kohta: Hupel, A. W. Topographische Nachrichten von Lief- und Estland. Riga, 1774–1782. 3 Bd.; Hagemeister, H. v. Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands. Riga, 1836–1837. 2 Th.; Stavenhagen, W. S. Album Livländischer Ansichten. Mitau, 1866 jt.

³ Käesoleval ajal on teada vaid üks peaaegu terviklikult säilinud mõisaraamatukogu — u. 3000-kõiteline Wrangelite kogu nende Roela mõisast, moodustatud 19. sajandi teisel poolel, mis asub Eesti Ajaloomuuseumis. Eesti Rahvusraamatukokku on ajutiselt deponeeritud Kolga mõisast toodud von Stenbockide perekonnale kuulunud raamatud (u. 200 köidet, enamasti 18.–19. sajandi väljaanded). Mõisaraamatukogusid (Loewenwolde, Liphart, Bulgarin jt.) on erinevatel aegadel ositi vastu võetud ka Tartu Ülikooli Raamatukokku.

ja ebatäpselt.⁴ Tihti on omanikumärkidega eksemplarid ainsaks tõendiks kunagi eksisteerinud raamatukogust. Vaatamata säilinud kogude fragmentaarsusele, pakuvad need huvi raamatu- ja ajaloolastele. Ühelt poolt avardab nende uurimine meie teadmisi Eesti mõisaraamatukogudest, teiselt poolt aga õpime paremini tundma Eesti muuseumide ning suuremate raamatukogude vanade ja haruldaste raamatute päritolu.

Eesti mõisaraamatukogude lagunemine sai alguse revolutsioonijärgseil aastail, 1918–1920 ning jätkus hiljem, 1930-ndate lõpus ja 1940-ndate alguses seoses baltisakslaste lahkumisega. Lõppjärku jõudis see protsess 1940-ndate ja 1950-ndate aastate vahetusel, kui natsionaliseeriti veel säilinud kogude jäänused ning jagati need raamatukogudele ja muuseumidele, esmajärjekorras Tallinnasse ja Tartusse. Huvitavaid andmeid baltisaksa mõisaraamatukogudest leiame eesti bibliofiili Julius Genssi märkmetest.⁵ Gens kirjeldab Liphartite parunisuguvõsale kuulunud Raadi mõisa väärtusliku raamatukogu (sisaldas 30 000 köidet, sealhulgas inkunaableid) laialimüümist ja -jaotamist, Samson-Himmelseiernade kogu (17 000 köidet, väärtuslik *Baltica* paljude käsikirjadega) mahamüümist Leipzigi oksjonitel aastail 1923–1924, Nolckenite hästivalitud *Rossica*'ga 3000-kõitelise raamatukogu müüki Berliini antikvariaadis *Utopia*. Samas artiklis leiame andmeid ka meid huvitavast krahv Bobrinski raamatukogust Põltsamaal.

J. Gens oli 1920. aastal olnud isiklikult tunnistajaks Põltsamaa (*Oberpahlen*) lossiraamatukogust pärit kümnete kastitäite hinnaliste raamatute üliodavale müügile Tartu äärelinna puukuuris. Tema sõnul kandsid raamatud Põltsamaa lossiomanike — krahv Aleksei Bobrinski ja vürst Nikolai Gagarini — raamatumärke.⁶

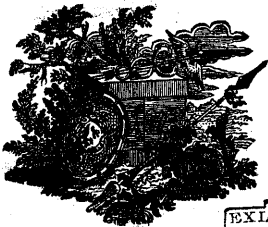
⁴ Eesti Ajalooarhiivis, Riiklikus Keskarhiivis, Tartu Ülikooli Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas ning Eesti Rahvusraamatukogu haruldaste raamatute osakonnas on välja selgitatud rohkem kui 30 niisugust dokumenti. (Kasutan siinkohal juhust tänada Eesti Ajalooarhiivi teadurit Tatjana Šori abi eest nende väljaotsimisel.) Enamik kataloogidest ja nimestikest on koostatud 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses. Kollektiooni suurusest ja tema kirjelduse täielikkusest lähtuvalt väärrib tähelepanu kooliõpetaja ja -inspektori, Ulvi mõisa omaniku Heinrich Johann Winkleri (1798–1864) raamatukogu alfabeetiline ja süstemaatiline kataloog, koostatud aastatel 1834–1860 (TÜR KHO, f. 21 : Heinrich Johann Winkler, s. 11–15). Suurem osa H. J. Winkleri kogust asub praegu Eesti Rahvusraamatukogu reservkogos. Nimetada võiks veel krahv Stackelbergi Elistvere mõisa raamatukogu kataloogi 19. sajandi teisest poolest (TÜR KHO, f. 4 : Tartu Ülikooli Raamatukogu, n. 1, s. 754), N. von Grotele kuulunud Karula mõisa raamatukogu kataloogi aastaist 1866–[1910] (TÜR KHO, f. 4 : Tartu Ülikooli Raamatukogu, n. 1, s. 753), Malla mõisa raamatukogu kataloogi 1899–[1908] (ERR, RK 10.661), Stael v. Holsteinide perekonna raamatukogu kataloogi Tõstamaa mõisast, 1876 (EAA, f. 3349 : Perekond Stael v. Holstein, n. 1, s. 37) jt.

⁵ Генс, Ю. Прогулки по библиотекам // Ю. Г[енс]. Заметки библиофила. I. Тарту, 1932. С. 31–42.

⁶ J. Gens kirjeldab selle väljamüügi atmosfääri üpris elavalt: Весною 1920 года, по объявлению в газете, я пошел осматривать книги куда-то на окраину. В деревянном сарае стояли ящики полные книг, причем там уже находился один покупатель. Увидев меня, он испуганно обнял сразу ящиков десять, заявив о своем праве просмотреть их до меня, так как он пришел раньше. Мне осталось обнять другие десять ящиков и в свою очередь защищаться от следующих покупателей. ... Все книги имели два книжных знака, один — графа Алекс. Бобринского, сына Екатерины II, другой — последующего владельца библиотеки, князя Гагарина, последнего собственника замка Оберпален. ... В продолжение года в ящиках

Brittische Bibliothek.

Zwenter Band.

Leipzig,

von Johann Wendler.

1757.

1925aastal jõudsid andmed A. G. Bobrinski raamatukogust ja selle mahamüümisest Eesti ajakirjandusse seoses veidravõitu poleemikaga ajakirjas *Odamees*. Kirjeldades Põltsamaa lossi arhitektuuri, mainis artikli autor, samas linnas koolis käinud Gustav Saar, möödaminnes ka maalikollektsiooni ja raamatukogu, mis tema arvates lisaks nende suurusele olid tähelepanuväärsed ka pornograafilise temaatika tõttu. Maalide kõrval pidas G. Saar arvatavasti silmas 18. sajandi prantsuse luksusraamatuid, mille frivoole sisuga illustratsioone nimetavad kunstiteadlased intiimbarokiks. Kunsti- ja raamatukogu ning arhiivi laialimüümises süüdistas artikli autor lossivalitsejat, kes polevat osanud hinnata temale usaldatud vara väärtust, aga ka sõja- ja revolutsioonipäevil ning hiljemgi, kuni natsionaliseerimiseni 1920. aastal, lossis viibinud sõjaväelasi.⁷

Lossi “varanduste täievoliline valitseja” Karl Vilde, solvunud ebaõiglastest süüdistustest ja püüdes kaitsta nii ennast kui ka raamatukogu (eriti ärritasid teda vihjed “pornograafilisele kirjandusele”), vastas toimetusele kirjaga, mis samuti aval-

dati.⁸ Ta iseloomustas lühidalt raamatukogu ja jutustas selle lagunemise dramaatilise loo. Siiski oli valitseja Karl Vilde kõige otsesemalt seotud raamatukogu hävinguga. Just tema pani aluse raamatute ja arhiivi müümisele, esialgu, nagu ta ise naiivselt väljendus, kõige vähem väärtuslikust alustades.⁹

A. G. Bobrinski raamatukogu kohta ei leidu andmeid ei raamatuloolises kirjanduses ega Venemaa eraraamatukogusid käsitlevates bibliograafilistes teatmikes. Kuid dokumentaalsed tõendid, sealhulgas raamatud ise, lubavad selle lünga täita ja jutustada kunagisest Põltsamaa lossi väärtuslikust raamatukogust, mille tema kõrgest soost omanik rajas rohkem kui 30 aasta jooksul.

Бобринского рылись любители, после чего остаток был продан за бесценок одному антиквару. (*Ibid.* C. 35–36).

⁷ Saar, G. Põltsamaa lossi arhitektuur // *Odamees*. 1925. Nr. 1. Lk. 4. Vt. ka: Saar, G. Vastuseks hra Karl Vildele // *Odamees*. 1925. Nr. 2. Lk. 53–54.

⁸ Vilde, K. “Põltsamaa lossi arhitektuuri” puhul : Kiri toimetusele // *Odamees*. 1925. Nr. 2. Lk. 53. Eesti Ajalooarhiivi Vana-Põltsamaa mõisa fondis säilitatakse ka Karl Wilde käsikirja jäänud vastuväiteid *Odamehes* avaldatud Gustav Saare *Vastusele*, samuti lossi kauaaegse elaniku Karl Palmi ning lossiteenijate August Rosenbachi ja Marie Saksi notariaalselt kinnitatud tunnistusi, mis eitavad üksmeelselt pornograafilise kirjanduse olemasolu lossiraamatukogus. Tunnistused on kogutud ilmselt K. Wilde initsiatiivil, et toetada tema avaldusi ajakirjas *Odamees* (EAA, f. 1348 : Vana-Põltsamaa mõis, n. 2, s. 98, l. 1–4).

⁹ *Ibid.*

Kindralmajor krahv Aleksei Grigorjevitš Bobrinski (1762–1813) sai Põltsamaa lossi omanikuks mõningatel andmetel 1792., teistel — 1794. aastal. Krahv Bobrinski on Vene ajaloos hästi tuntud isik. Ta oli Katariina II ja vürst Grigori Grigorjevitš Orlovi abieluväline poeg, kelle sünd ja esimesed 26 eluaastat olid ümbritsetud skandaalidest. Tema ilmale-tulekutki püüti varjata tulekahjudega. Kui Katariina II 1762. aastal Talvepalees sünnituseks valmistus, otsustasid tema usaldusmehed Peeter III tähelepanu kõrvalejuhtimiseks süüdata oma majad (Peeter armastas tulekahjusid vaatama sõita). Olukord oli tõsine, sest Peeter III oli kindel kavatsus Katariina II Schlüsselburgi kindlusesse sulgeda, selle kavatsuse teostamiseks aga piisanuks väiksemastki põhjusest. Kui algasid tuhud, süttis krahv Gendrikovi eramu. Kuid tegemist oli valehäirega ja alles nelja päeva pärast algasid sünnitusvalud uuesti — siis läks põlema Katariina II kammerteenri Vassili Škurini maja.

Keisrinna jälgis tähelepanelikult oma poja kasvatust ja õpinguid. Noormehe kasvatajaks oli Katariina II usaldusisik Ivan Ivanovitš Betski, tuntud vene pedagoog. Ta tegi keisrinnale noormehe huvide ja kalduvuste kohta põhjalikke ettekandeid nii suuliselt kui ka kirjalikult. 1774–1782, kokku kaheksa aastat, õppis Aleksei Bobrinski Maaväe Aadli-korpuses (*Сухопутный Шляхетский Корпус*), privilegeeritud õppeasutuses, ja lõpetas selle väikese kuldmedaliga. Otsustades päeviku põhjal, mida noormees alustas juba 1779. a. korpuses õppides, huvitasid teda ennekõike ballid ja maskeraadid, kurameerimine Smolnõi instituudi preilidega ja õukonna keelepeks. Päevikus on juttu ka raamatutest, tõi küll, vähem, kui me seda sooviksime. “Olin raamatukaupmehe juures,” kirjutab ta 25. veebruaril 1782 “ja ostsin mõned raamatud.”¹⁰ Samasuguseid lühikesi märkusi leiame päevikust ka hiljem. Nii saame 1785. a. 19. oktoobril Viinis tehtud sissekandest teada, et päevikupidaja veetis pool päeva raamatukaupmehe juures ja ostis raamatuid 46 frangi ja 8 kopika eest.¹¹

Teised allikad teatavad, et korpuses õppides kogus A. Bobrinski raamatuid küllaltki aktiivselt ja õppeasutuse lõpetamisel oli tal juba terve raamatukogu. Enne Venemaa- ja Euroopa-reisile asumist jättis ta kogutud trükised korpuse õppejõu Löchneri hoole alla, too omakorda paigutas need oma sugulase Louis Gervet’ juurde. Sellest on juttu Löchneri kirjades Bobrinskile, mis on avaldatud ajakirjas *Русский архив*.¹² On ka kaudseid tõendeid, et veel enne ärasõitu Sankt Peterburgist ostis ta oma kasvataja I. Betski raamatukogu ja relvakollektsiooni, kuid mis jäid ilmselt esialgu müüja valdusesse. 1795. aastal juba Eestis viibides, püüdis Bobrinski kunagi Betskilt ostetud raamatuid tagasi saada ja pidas selleks oma vara hooldaja Pjotr Zavadovski kaudu lahkunu tütre Anastassia Ivanovna Ribasiga läbirääkimisi. Kahjuks pole teada, millega need lõppesid ja kas Bobrinski sai I. Betski raamatukogu tagasi. Betski tütar ei teadnud raamatute ostust midagi ja nõudis tehingu kohta kirjalikke tõendeid.¹³ Euroopa-reiside ajal, mis kestsid kokku viis aastat, jagas krahv Bobrinski oma aega vaatamisväärsustega tutvumise, kaardimängu ja teiste lõbustuste vahel,

¹⁰ Дневник графа Бобринского, веденный в кадетском корпусе и во время путешествия по России и за границею // Русский архив. 1877. Кн. 3. № 10. С. 135.

¹¹ *Ibid.* С. 163.

¹² Граф Алексей Григорьевич Бобринский и его бумаги // Русский архив. 1876. Кн. 3. № 9. С. 28.

¹³ Vt. krahv P. V. Zavadovski kirja A. G. Bobrinskile: Она [Anastassia Ribas] отзывалась, что помнит только то, что за 16 000 р. была продана для вас одна оружейная, а о библиотеке ничего не ведает; и ежели вы какое доказательство имеете о покупке оной, то лишь бы сообщили оное, она готова отдать по тому все книги. (*Ibid.* С. 37).

unustamata raamatukogu täiendamist. Tema biograafi N. N. Bobrinski andmetel ostis ta välismaalt raamatutele lisaks ka arvukalt geograafilisi kaarte ja vanu käsikirju.¹⁴ Nii või teisiti, krahv Bobrinski oli raamatukogu olemas juba Eestisse elama tulles. Osa sellest asus Peterburis, teise osa aga tõi ta tõenäoliselt kaasa Euroopa-reisilt.

26-aastane Aleksei Bobrinski saabus Eestisse 1788. aastal oma valitsejannast ema tungival nõudmisel. Ta oli kohustatud elama selles Läänemere provintsis ärasõidu õiguseta karistuseks kõlvatu elu ja Pariisi maha jäänud tohutute kaardimänguvõlgade pärast. "Ma tean väga hästi," kirjutas Katariina II pojale varsti pärast tolle kohalejõudmist "et Reval pole sama mis Pariis või London ja teil on seal igav, kuid niimoodi elada on teile kasulik."¹⁵

Tallinnas muutus Aleksei Bobrinski tasakaalukamaks: abiellus Anna Ungern-Sternbergi, linna komandandi tütrega,¹⁶ hakkas tegelema talle ostetud Põltsamaa lossi interjööride uuendamisega, observatooriumi ehitamisega, aga samuti oma raamatukogu sisseadmisega. Läbirääkimised Peterburi jäänud I. Betski raamatukogu asjus toimusid 1795. aasta lõpus. Arvata võib, et oma teised raamatud oli ta selleks ajaks juba kätte saanud.¹⁷ Dokumendid, millele siin viitame (päevikud, kirjad, biograafide teated) räägivad A. Bobrinski kaheldamatust huvist raamatute vastu ja nende kogumisest aastate vältel. Need faktid on vastuolus Jüri Kuuskemaa väitega, et Bobrinski pani oma raamatukogule aluse alles Põltsamaal.¹⁸

Eestis elatud üheksa aasta jooksul jätkas Bobrinski oma raamatukogu täiendamist ja kulutas selleks suuri summasid.¹⁹ Pärast ema surma lubati pojale jälle vabalt ringi liikuda ning ta elas vaheldumisi oma majas Peterburis Galernaja tänaval (kuhu, muuseas, samuti ehitas observatooriumi), Tuula kubermangus Bogoroditski külas asuvas mõisas ja Põltsamaa lossis. On täiesti võimalik, et raamatud saatsid krahvi tema elukohavahetustel ja on asunud kõigis kolmes kodus.

¹⁴ Бобринский, Н. Н. Сын Великой Екатерины : очерк жизни первого Бобринского // Дворянское собрание : историко-публицистический и литературно-художественный альманах. Москва, 1994. № 1. С. 183–184.

¹⁵ Собственноручные письма императрицы Екатерины II-й к графу А. Г. Бобринскому // Русский архив. 1876. Кн. 3. № 9. С. 15.

¹⁶ Väljavõte Tallinna Issanda Muutmise kiriku meetrikaraamatust 16. jaanuarist 1796 Aleksei Grigorjevitš Bobrinski abiellumise kohta luteriusulise neiu Anna Ungern-Sternbergiga on avaldatud: Д. К[обеко]. Генеалогические заметки : (дети князя Г. Г. Орлова) // Русский архив. 1884. Кн. 2. № 3. С. 216.

¹⁷ Eesti Ajalooarhiivis Vana-Põltsamaa mõisa materjalide hulgas leidub 23 nimetusest koosnev saksa-, prantsus- ja venekeelsete raamatute nimestik *Полученные книги суть следующие*, paberi ja käekirja järgi otsustades koostatud 18. sajandi lõpus või 19. sajandi alguses. Mõne erandiga on ära toodud vaid teoste lühipealkirjad. Võib oletada, et see on üks arvelevõtmisnimekirju (lehe servas on number 11), kuhu krahv registreeris Peterburist talle saadetud raamatud (EAA, f. 1348 : Vana-Põltsamaa mõis, n. 2, s. 274).

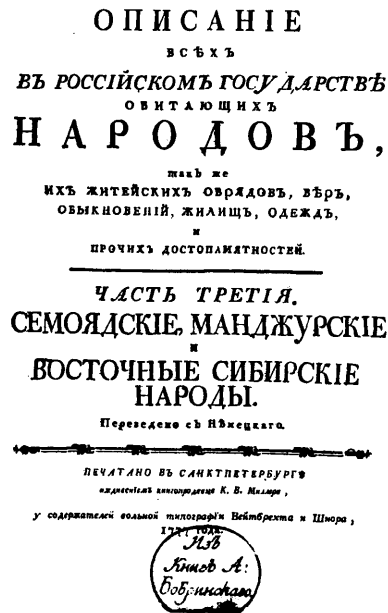
¹⁸ Куускемаа, Ю. *Estica* : история и культура. Таллинн, 1998. С. 55.

¹⁹ *Ibid.*

Põltsamaa lossi raamatukogu saatusest on juttu J. Genssi märkmetes ja ülalpool mainitud *Odamehe* artiklites. Tuula kubermangu mõisas paiknenud raamatukogu kohta puuduvad kahjuks andmed. Bobrinskite majas Peterburis Galernaja tänaval olnud raamatud jäid aga pärast revolutsiooni seal avatud aadli olmet tutvustava muuseumi valdusse.²⁰

Meile tuntud trüki- ja arhiiviallikes iseloomustatakse Bobrinski Põltsamaa raamatukogu küllaltki suurena, lossis oli ta paigutatud eraldi tuppa. Raamatute nimekirja pole kahjuks meie päevini säilinud.²¹ Valitseja kirjelduse järgi raamatukogu "koosnes entsüklopeediaist, teaduslikuist ja ilukirjanduslikuist töist pääasjalikult saksa ja vene keeles, kuid esitas ka prantsuse, inglise, itaalia ja mõne muu keelest literatuuri."²² Ka J. Genssi iseloomustus on liialt üldsõnaline, pealegi puudutab see peale Bobrinski raamatukogu veel vürstide Gagarinite, kellele loss kuulus kuni 1919. aastani, raamatukogu. (Gagarinite suguvõsale läks loss A. Bobrinski tütre Maria kaudu, kes abiellus vürst N. Gagariniga). J. Gens on kirjutanud paljudest haruldastest raamatutest Bobrinski kogus, nende seas illustreeritud väljaannetest, meenutanud kahte kasti haruldasi vene 18. sajandi raamatuid (need ostis ta endale), maininud, et oli näinud Blondel'i teose unikaalset eksemplari, aga samuti inglise gravüüre ning Weingartneri ja Klündeli(?) miniatuure.²³

On tähelepanuväärne, et reeglina Bobrinski ei tee oma päevikus ja kirjades juttu raamatukogu koostisest ega kirjelda kordagi enda poolt hangitud raamatuid. Ainsaks erandiks on päevikumärge 13. veebruarist 1782, kus Bobrinski mainib Teaduste Akadeemia professorite Venemaa-reiside kirjeldusi.²⁴ Arvatavasti oli noormees hankinud oma raamatukokku tollal väga populaarseid Keiserliku Teaduste Akadeemia professoritest ja akadeemikutest rännumeeste reisikirjeldusi, nende hulgas võis olla I. Lepehhini, S.-G. Gmelini,

²⁰ Шилов, Ф. Судьбы некоторых книжных собраний за последние 10 лет // Альманах библиофила. [Ленинград], 1929. [Вып. 1]. С. 172.

²¹ Viited inventarinimestikule on K. Vilde artiklis ja A. Rosenbachi tunnistustes (EAA, f. 1348 : Vana-Põltsamaa mõis, n. 2, s. 98, l. 4).

²² Vilde, K. *Op. cit.* Lk. 53.

²³ Генс, Ю. *Op. cit.* С. 36.

²⁴ Vt. sissekirjutus päevikus : Граф Миних спросил, слышал ли я про путешествия профессоров нашей Академии внутри России и читал ли я описания этих путешествий. Я отвечал, что не только слышал я про них, но имею у себя эти описания (Дневник графа Бобринского, веденный в кадетском корпусе и во время путешествия по России и за границу // Русский архив. 1877. Кн. 3. № 10. С. 132).

J. G. Georgi, aga samuti laialt tuntud P. S. Pallase raamatuid saksa või vene keeles.²⁵ Meie oletust kinnitab Rahvusraamatukogus säilitatav J. G. Georgi teos *Описание всех в Российскойском государстве обитающих народов* (Санкт Петербург, 1777) A. Bobrinski raamatukogu templiga, kahjuks küll ainult selle kolmas köide.²⁶

Kataloogide ja täpsemate nimestike puudumise tõttu saab raamatukogu koostist taastada vaid säilinud köidete põhjal. Bobrinski omanikumärgiga trükiseid leidub Rahvusraamatukogus, Tartu Ülikooli Raamatukogus, samuti Eesti Akadeemilises Raamatukogus. Tänapäevani liigub Põltsamaa lossist pärit raamatuid ka antikvaarsel turul. Veel 1999. aastal ostis Rahvusraamatukogu kaks A. Bobrinski nimetempliga raamatut — saksa ajaloolase ja kirjaniku W. E. Tenzeli (1659–1707) ajakirja *Monatliche Unterredungen* kaks aastakäiku (Leipzig, 1691, 1694), mis tutvustab igakuiselt uusi, ilmunud raamatuid ja materjali huvipakkuvamatest ajaloosündmustest, reisidest, kurioosumitest.²⁷

Praeguseks ajaks on välja selgitatud umbes kakssada 17.–19. sajandi trükist saksa, ladina, vene, prantsuse ja hollandi keeles kolme erineva templiga: 1) täheline tempel: *Ex Lib. Alex. Bobr.*; 2) ümmargune tempel kirjaga: *Изъ книгъ А. Бобринскаго* ja 3) sakilises raamis tempel tekstiga: *Ex libri D: Al: Bobrinskoy*. Tartu Ülikooli Raamatukogus on seni registreeritud 50 erineva templiga eksemplari.²⁸ Eesti Akadeemilises Raamatukogus pole A. Bobrinski raamatutega spetsiaalselt tegeldud, kuid sealtki on leitud M. Lomonosovi teos *Покойнаго статскаго советника и профессора Михайлы Васильевича Ломоносова собрание разных сочинений в стихах и в прозе* (Москва, 1778, кн. 1) A. Bobrinski templiga sakilises raamis.²⁹

Peale ühe 1801. aastal ilmunu, on kõik Bobrinski kogu väljaselgitatud raamatud trükivalgust näinud 17.–18. sajandil. Nende temaatika on küllaltki mitmekülgne: geograafia, ajalugu, õigusteadus, mineraloogia, ökonoomika, füüsika, keeleteadus, sõjandus, etnograafia, kaubandus, belletristika — lai teemadering on vastavuses krahvi huvidega. Biograafid on üksmeelselt märkinud tema huvi loodusteaduste, eriti aga mineraloogia vastu, samuti tõsisest huvitatust astronoomiast, põllumajandusest ja mitmesugustest füüsikakatsetest. Pariisis tegi Bobrinski vägagi asjalikke märkmeid meditsiinist, astronoomiast, meteoroloogiast, geodeesiast, keemiast, botaanikast, rahandusest, riigivalitsemisest ja

²⁵ Väljaanded võivad olla: И. Лепехин. *Дневныя записки путешествия ... по разным провинциям Российскойского государства ...* (Санкт Петербург, 1771–1805. 4 ч.), S.-G. Gmelin *Reise durch Russland zur Untersuchung der drey Natur-Reiche* (Sankt Petersburg, 1770–1784. Th. 1–4; venekeelne väljaanne: Санкт Петербург, 1771–1785. 3 ч.), J. G. Georgi *Bemerkungen einer Reise im Russischen Reich in den Jahren 1772–1774* (Sankt Petersburg, 1775) ja *Beschreibung aller Nationen des Russischen Reichs...* (Sankt Petersburg, 1776–1780. 4. Ausg.; venekeelne väljaanne: Санкт Петербург, 1776–1777. 3 т.; prantsuskeelne väljaanne: Saint Pétersbourg, 1776. Collection 1–3), P. S. Pallas *Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs* (Sankt Petersburg, 1771–1776. Th. 1–3; venekeelne väljaanne: Санкт Петербург, 1773–1788. 3 ч.).

²⁶ Raamat asub RR haruldaste raamatute osakonnas (R/V 9946).

²⁷ Raamat asub RR haruldaste raamatute osakonnas (R 12013 ja R 12014).

²⁸ Pean oma meeldivaks kohuseks tänada kolleeg Niina Vorobjovat andmete eest TÜR-is asuvate A. Bobrinski raamatute kohta. Kõik need teosed olid enne reservkogus, nüüd on üle viidud üldfondi.

²⁹ Teos osteti Tallinna raamatuantikvariaadist 1961. aastal. Asub EAR baltika osakonnas (R-404).

sõjandusest.³⁰ Ilmselt oli aadlikorpuse lõpetamisel saadud kuldmedal välja teenitud, mitte ainult reveranss noormehe tsaarinnast emale.

PHILIPPI CLUVERII
INTRODUCTIO
 in
 omnem Geographiam veterem æque
 ac novam
 olim
 studio & opera
JOHANNIS BUNONIS.
 Gymnaf. Lüneburg. Hiftor. P. P.
 & V. D. M.
 multis in locis emendata, memorabilibusque
 aucta.
 Jam verb
 Tabulis Geographicis XLVI. amplius æri denuo
 incifis auctior
 nec non
 additamentis & annotationibus locupletata, locisq;
 in multis partim correctior
 curante **Ex Lib. Alex. Bobr.**
JOHANNES REISKIO.
 Cum gratia & privilegio S. Cæfar. Majeft. & Elect. Sax.
 WULFFENBATELÆ.
 Sumptibus Heredum BUNONIANORUM.
 Typo CASPARI JOHANNIS BISMARCI, ANNO M.DC. XCIV.

Meile tuntud raamatumärkide käsiraamatuis on registreeritud vaid üks siin kirjeldatud templitest — täheline tempel *Ex Lib. Alex. Bobr.* See on ära toodud U. Ivaski teoses ja tema omanikuks on nimetatud Aleksei Grigorjevitši poega Aleksei Aleksejevitš Bobrinski (1800–1868), tuntud ühiskonnategelast ja suhkruvabrikanti.³¹ Kaht ülejäänud templit pole meie kasutuses olevas raamatumärkide alases kirjanduses käsitletud ega publitseeritud. Rida kaalutlusi lubab eeldada, et tegelikult oli kolme erineva templi omanikuks siiski Bobrinski-vanem. Olenemata templi kujust, tunduvad raamatud olevat pärit ühest kogust, kuna neil on ühtmoodi raamatukogunduslik kujundus — esikaane siseküljel või eeslehe pöördel on ühe ja sama käekirja ning sinise pliiatsiga inventarinumber. Mõnel raamatul leiduvad tagakaane siseküljel pliiatsikirjas tähed *Obp*, kergesti dešifreeritavad kui Oberpahlen. Ka teoste teemadering, ilmumisajad enne 1813. aastat, mil Bobrinski-vanem suri, aga samuti Maaväe Aadlikorpuse superekssliibrisega köide,³² räägivad meie hüpoteesi kasuks.

A. Bobrinski raamatute väljaselgitamine jätkub, esialgu on teadaolevate eksemplaride arv veel suhteliselt väike. Nende raamatute üksikasjalik bibliograafiline kirjeldamine aitab teatud mõttes taastada osakese kadumaläinud kollektsioonist ja annab materjali edasisteks uuringuteks.

³⁰ Бобринский, Н. *Op. cit.* C.183.

³¹ Иваск, У. Описание русских книжных знаков. Москва, 1905. [Вып. 1]. С. 72.

³² Tihti varustati Maaväe Aadlikorpuse kadettidele kingitud raamatuid superekssliibrisega. Vt. Селиванов А. В. По поводу одного ex-libris'a // Антиквар : библиографический листок. 1902. № 7. С. 232.